

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алексашенкова И.В. Поликультурное образование в контексте мирового опыта / И.В. Алексашенкова // Вестник Новгородского государственного университета. – 2005. – № 31. – С. 22–26.
2. Гасанов Н.Н. О культуре межнационального общения / Н.Н. Гасанов // Социально-политический журнал. – 1997. – № 3. – С. 233.
3. Джуринский А.Н. Воспитание в России и за рубежом / А.Н. Джуринский. – М.: Просвещение, 2004.
4. Дмитриев Г.Д. Теоретико-практические основы многокультурного образования в США / Г.Д. Дмитриев // Педагогика. – 1999. – № 7.
5. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л.: ЛГУ, 1970. – 114 с.
6. Кохановский В.П. Философия и методология науки: [учебник для высших учебных заведений] / В.П. Кохановский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 576 с.
7. Палаткина Г.В. Мультикультурное образование в полиэтничном пространстве: [монография] / Г.В. Палаткина. – Астрахань: Изд-во Астраханского гос. пед. ун-та, 2001. – С. 74.
8. Шафрикова А.В. Мультикультурный подход в обучении и воспитании школьников: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / А.В. Шафрикова. – Казань, 1998.
9. Christian D., Two-Way Immersion Education: Students Learning through Two Languages. The Modern Language Journal, Vol. 80, No. 1 (Spring, 1996) (3).

УДК 930(477.87+470) Духнович «185»

О. ДУХНОВИЧ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ ЧАСІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ

Тимчик М.П., аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена дискусійній і мало досліджуваній в історико-педагогічній літературі темі – постаті О. Духновича в оцінці українських та російських вчених-публіцистів. Здійснено практичний огляд історіографічного доробку науковців, що охоплює період від середини XIX ст. до Першої світової війни, коли українське Закарпаття було під владою Австро-Угорської монархії; переглянуто усталені в тогочасній історіографії ідеологеми. З'ясовано місце і роль О. Духновича в культурному і суспільно-політичному житті Закарпаття.

Ключові слова: О. Духнович, феномен Духновича, будительський рух, історіографія, ідеологія, москвофільство, українофільство.

Статья посвящена дискуссионной и мало исследуемой в историко-педагогической литературе теме – фигуре А. Духновича в оценке украинских и российских ученых-публицистов. Осуществлен практический обзор историографического наследия ученых, охватывая период с середины XIX в. до Первой мировой войны, когда украинское Закарпатье было под властью Австро-Венгерской монархии; рассмотрены устоявшиеся в тогданней историографии идеологеми; выяснены место и роль А. Духновича в культурной и общественно-политической жизни Закарпаття. **Ключевые слова:** А. Духнович, феномен Духновича, будительское движение, историография, идеология, москвофилство, украинофилство.

Tymchyk M.P. O. DUKHNOVYCH IN UKRAINIAN AND RUSSIAN HISTORIOGRAPHY DURING AUSTRO-HUNGARIAN PERIOD

The article is devoted to the figure of O. Dukhnovych in the evaluation of Ukrainian and Russian scholars and publicists, which is not sufficiently studied in the historical-pedagogical literature. A practical review of the historiographical works of scientists during the period from the middle of the 19th century till the beginning of the First World War was analyzed, in the time when the Ukrainian Transcarpathia was under the authority of Austro-Hungarian monarchy; the established ideologues of that period in historiography are reviewed. O. Dukhnovych's place and role in the cultural and socio-political life of Transcarpathia is clarified.

Key words: O. Dukhnovych, «Dukhnovych's phenomenon», awakener movement, historiography, ideology, Moscowophilism, Ukrainophilism.

Постановка проблеми. Діяльність Олександра Духновича (1803–1865) настільки різностороння, що важко одразу визначити, в якій ділянці культури найпов-

ніше виявився його талант. Видатний вчений, педагог, дидактична концепція якого досі не втратила наукового значення, автор цілого ряду шкільних підручників і буква-

рів, поет, прозаїк, драматург, історик, етнограф, теолог, організатор шкільництва, видавець перших літературних альманахів, активний кореспондент львівських, будапештських і віденських часописів і, зрештою, громадський і церковний діяч. Його творчість і наукова діяльність повністю вписуються в контекст слов'янського національно-культурного відродження. Аналогічні постаті бачимо в сербській, хорватській, болгарській, чеській і словацьких культурах кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Незважаючи на те, що О. Духнович є однією з найбільш досліджуваних постатей в історії Закарпаття, низка аспектів його життя, літературної, наукової та громадської спадщини і досі вивчені недостатньо, хоч за останні півстоліття в цьому відношенні зроблено немало, головним чином, зусиллями словацьких, чеських та вітчизняних науковців: Ю. Бачі, М. Кухти, О. Машталера, М. Ричалки, О. Рудловчак, О. Сухомлинської, В. Туряниці тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання означеної проблеми започатковано в працях Л. Баботи, О. Гавроша, В. Задорожного, П. Федаки, С. Федаки, проте ґрунтовного критичного огляду величезного історіографічного доробку вчених про О. Духновича досі не існує. Особливо це стосується першого періоду вивчення творчості будителя і просвітника, який можна схарактеризувати як етап збирання і нагромадження фактичного матеріалу, публікацій окремих текстів, ідеологічних суперечок, мовних баталій, прямолінійних ненаукових висновків і тверджень.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі наукової та публіцистичної літератури часів Австро-Угорської монархії щодо місця і ролі О. Духновича в культурному і суспільно-політичному житті Закарпаття.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, у вивченні життєвого і творчого шляху О. Духновича в дорядянській історіографії можна виокремити такі два періоди:

- 1-ий період із середини XIX ст. і до закінчення Першої світової війни, коли закарпатські українські землі знаходились під владою Австро-Угорської монархії;
- початок 2-го періоду припадає на час, коли Закарпатська Україна після розпаду Австро-Угорської держави за Сен-Жерменським мирним договором від 19 вересня 1919 р. ввійшла до складу Чехословаччини як адміністративна одиниця.

Перші відомості про О. Духновича з'явилися у пресі ще у 60-х рр. XIX ст. Львівські

та віденські газети надрукували повідомлення про смерть просвітника і вченого, подали основні віхи його життєпису, в загальних словах схарактеризували його діяльність, високо оцінивши його патріотизм, культурно-освітню роботу, відстоювання культурно-національних прав русинів.

Найбільш об'єктивну оцінку О. Духновичу дав І. Сільвай (псевдонім У. Метеор) у статті «О современном положении русских въ Угрии», видрукованій у «Славянському сборнику» 1875 р. Унікаючи загальних висловів, він зосередив увагу на його конкретній праці: «Духновичъ не былъ гений, поэтъ высокихъ дарований, или литераторъ Европейской славы; онъ былъ только скромный «будильникъ» <...> Нужень былъ календарь – Духновичъ составилъ и издалъ календарь. Оказалась потребность въ школьныхъ учебникахъ – Духновичъ написалъ и издалъ на собственные издержки: буквар, грамматику, землепись, народную педагогию и проч.» [8, с. 51–52].

Шкода, що до цих слів І. Сільвая не прислухались пізніші автори праць про О. Духновича, особливо російські і деякі галицькі вчені та публіцисти, що витворили міф про О. Духновича як палкого патріота, титана і генія «карпато-російської» культури. Це міфотворення загальмувало процес наукового аналізу спадщини просвітника, визначення її справжнього місця у розвитку культури.

Літератор, історик і церковний діяч В. Терлецький у своїй праці «Угорская Русь и возрождение сознания народности между русскими в Венгрии» [10] згадує О. Духновича, А. Кралицького, О. Павловича, І. Сільвая, Є. Фенцика та інших, отже, тих, які доклали чимало зусиль, щоб підняти рівень літературного і культурного життя українців в Угорщині. Дотримуючись москвофільної тенденції, В. Терлецький помилково вважав місцеве українське населення складовою частиною російського народу, хоч і припускав, що його мова ближча до мало-російської, ніж до російської.

Діяльності О. Духновича В. Терлецький дає досить стриману оцінку. Він називає його трудолюбивим і не позбавленим «обдаровання». Автор згаданої праці побіжно перераховує все, що зробив просвітник у царині пісємності і педагогіки, та приходить до висновку, що О. Духнович залишив досить багато для своїх земляків і, отже, заслуговує «полной признательности русских» [10, с. 22–23].

Постать О. Духновича привернула увагу і російських літературознавців істориків та дипломатів, про що свідчить узагальнююча монографія О. Пипіна та В. Спасовича з історії слов'янських літератур [14].

Давши стислий огляд культурно-національного руху на Закарпатті в XIX ст., автори оцінили провідну роль О. Духновича у підвищенні свідомості закарпатських українців і порівняли його діяльність із діяльністю тих визначних постатей, з якими зустрічаємося в інших слов'янських культурах у вирішальний момент першого етапу національного відродження [14, с. 361–363].

Варто зазначити, що, на протигагу московітам, культурний і літературний рух на Закарпатті О. Пипін характеризує не як «общерусский», а український, їдко висміює проурядовий закарпатський журнал «Карпат», який виступив проти «украинских попыток» писати народною мовою, тому що це «язык слуг» [14, с. 363].

На прикінці 1870-х рр. у Москві виходить окремою брошурою історичний нарис російського консула в Будапешті Г. Деволана «Угорская Русь» [3]. Короткий нарис т. зв. Угорської Русі тут також поданий із московіцьких уподобань автора, прихильника могутності російської імперії Романових, котра, мовляв, має моральне та історичне право «освободять братьев-славян», вести їх за собою та «осчастливливать дарами своего просвещения и богатством своей науки и своего искусства» [3, с. 4]. Звісно, царський чиновник навіть і гадки не мав, що з давніх-давен існує окремий український народ зі славною історією та багатющою культурою і духовністю.

Для Г. Деволана О. Духнович був «поборником русского дела» і великим авторитетом, на якого він часто посилався в своєму нарисі. Повторюючи міфічну версію про походження О. Духновича з роду російського князя Черкаського, який нібито був замішаний у стрілецькому бунті при Петрі I і потім втік до Угорщини. Г. Деволан відносить О. Духновича до «дворянського роду» як і А. Добрянського та інших його сучасників. Дворянину Г. Деволану обов'язково хотілося, щоб усі помітні закарпатські діячі теж були аристократичного походження.

Про соціокультурні умови, в яких доводилося творити будительській генерації з О. Духновичем на чолі, російський консул має дивовижні уявлення, запозичені з писанини з місцевих та галицьких московілів: «Украинофильство находилось под особым покровительством австро-венгерского начальства» [3, с. 32]. Не витримує жодної критики і теза московського дворянина, згідно з якою Закарпаття нещасне тільки тому, бо про нього всі забули, але прийде час і «угроруси» знайдуть допомогу в «наших литературных кружках» і будуть ошасливлені величезним масивом книг, підручників, газет «русского народа» [3, с. 49].

Таких самих хибних позицій О. Духновича та його сподвижників в оцінці тогочасної доби дотримувався і П. Феерчак у брошурі «Литературное движение угорских русских» [11], в яких використано значну кількість джерельних матеріалів. П. Феерчак (псевдонім Матисов), уродженець села Матисова на Східній Словаччині, належив до тої групи закарпатоукраїнських діячів, які в останню третину минулого століття, у зв'язку з посиленням мадяризації, виїхали в Росію. У згаданій публікації він стверджує, що, мовляв, на Закарпатті прижилося тільки те, що мало загальнослов'янський, а потім «общерусский» характер. «Украинофильство, – наголошує П. Феерчак, – не только не нашло отголоска за Карпатами, но, напротив, было встречено враждебно» [11, с. 23].

О. Духнович для П. Феерчака – перший національний письменник Угорської Русі, творчість його охоплює всі жанри літератури і користується великою популярністю в краї. Важко сказати, що розумів автор під словами «перший національний письменник». Історія культури Закарпаття заперечує це категоричне твердження, бо ж народною мовою і для народу писало багато попередників О. Духновича (М. Андрела, В. Довгович, М. Лучкай). П. Феерчак необгрунтовано ділить спадщину О. Духновича на дві частини – для народу («Книжиця...», «Хлеб души», «Краткий землепис...») і для інтелігенції («Сокращенная грамматика русского языка», «Народная педагогия», календарі, альманахи).

Маніпулюючи на власний розсуд етнонімами «русин» (давня назва українців Карпат) і «руський», П. Феерчак пише: «Большая часть стихотворений Духновича написана на местном русском наречи, в сочинениях для интеллигенции он, однако, употреблял литературный русский язык, которым владел порядочно» [11, с. 19–20]. Перша частина цієї тези не витримує критики, бо О. Духнович писав або закарпатським українським діалектом, або «язичієм»; літературною російською мовою досконало він не володів.

Певний інтерес становлять і літературно-критичні нариси російського вченого Ф. Арістова «Карпато-русские писатели» (Москва, 1916), в яких висвітлено основні віхи життєвого і творчого шляху діячів культури Західної України. Згодом, у 1923 р. нарис про О. Духновича вийшов окремою брошурою в Ужгороді як третє доповнене видання [1].

У згаданій розвідці вперше зустрічаємо нові важливі дані про просвітника, які до того часу не були опубліковані. Ф. Арістов

окремо оцінив його літературно-освітню та політичну діяльність і прозові твори, до яких зарахував календарі, публіцистичні твори, кореспонденцію та підручники, й підкреслив їхнє навчально-виховне значення, але проблематику художньої прози залишив поза увагою.

Тези та узагальнення московського науковця є вкрай заполітизованими. О. Духновича він безостережно відносить до російської літератури, жодним словом не згадуючи про українську. Зокрема, він писав, що О. Духнович «считается родоначальником русского периода в литературном развитии Русского Подкарпатья», що після видання творів О. Духновича ім'я його «явится<...>знаменем национально-культурного единства Карпаторросии и России, братского об'єдинения всех ветвей одного великого и могучего русского народа – от Карпат до Камчатки – на почве созданных общими трудами: русского языка, литературы, и вообще культуры» [1, с. 20–21].

Ф. Арістов Галичину і Закарпаття називає «небольшой частью обширного русского мира», де О. Духнович «первый начал писать по-русски, сперва на местном наречии, а затем и на общерусском языке» [1, с. 24]. Головною заслугою О. Духновича Ф. Арістов вважає те, що саме завдяки йому на Закарпатті не було «украинофильства».

У такому ж русофільському дусі, який властивий працям Г. Деволана, П. Феєрчака і Ф. Арістова, написані також статті В. Францева «Современное состояние...» (Русский вестник», Москва, 1900) і «Обзор важнейших изучений Угорской Руси» («Русский филологический вестник», Варшава, 1901); праці О. Петрова «Материалы для истории Угорской Руси» та І. Свенціцького «Обзор сношений Карпатской Руси с Россией в первой половине XIX века», що були видані у Петербурзі на поч. ХХ ст. Тут теж згадується ім'я О. Духновича і дається поверхова, без глибшого аналізу, характеристика творів, а також в І. Свенціцького подано детальний опис рукописних творів О. Духновича з бібліотеки львівського «Народного дому».

Наприкінці ХІХ ст. побачили світ окремі праці про культуру Закарпаття і в українській пресі. Автори таких праць викривають великодержавну москвофільську писанину, намагаються відстояти право на життя українського народу, його духовності, літературної і самотутньої культури взагалі.

Першою такою працею можна вважати велику статтю В. Лукича «Угорська Русь», опубліковану в Стрию, в літературному збірнику «Ватра» [7]. Автор різко засуджує

«тарабарщину» галицьких і закарпатських москвофілів, ратує за мовою Шевченкової музи і радить писати кореспондентам місцевих журналів і газет рідною мовою. Подаючи біографію покійного О. Духновича В. Лукич ставить до закарпатського письменника і педагога з неприхованою симпатією як до «вельми поважного чоловіка», перераховує відомі йому твори та ті видання, де він друкувався. Заслугує на увагу думка В. Лукича про мову О. Духновича: «Писання його друковані в мові книжній, зближеній в часті до церковної, в часті до російської; такою, однак ж, мовою, в якій вони появились друком» [7, с. 194]. Автор робить закид видавцям галицьких часописів за фальсифікацію мови творів і як приклад такої «фабрикації» наводить відомий вірш поета «Русский марш». На наш погляд, певна провина за мовну плутанину лежить і на самому О. Духновичу, про що свідчать і збережені донині у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника [6] рукописи, в яких ніхто не підправляв мову творів просвітника, що залишилася в «первозданному» вигляді.

Критикуючи твори О. Духновича й інших закарпатських письменників, що писали «язичієм», В. Лукич закликав інтелігенцію Карпатського краю не цуратися давніх традицій, жити своїм, а не чужим життям, відроджувати україно-руську народність і свою долю на рідній материнській, а не чужій мові і взагалі відмовитися від російської культури і літератури як такої, що завдає шкоди духовності нашого народу [7, с. 203].

У Львові виходить біографічний нарис про О. Духновича, написаний І. Созанським, і його окрема стаття «Поетична творчість О. Духновича» в записках НТШ [9]. Якщо про педагогічну діяльність будителя автор відгукнувся досить прихильно, то про поетичну, навпаки, досить критично.

Все те, що писали історіографи про О. Духновича до І. Созанського, він вважає «без жодної вартості», оскільки було позбавлене критичної оцінки творів і написане в дусі панегірика або похвального некрологу приятелями самого письменника <...> Так само і вірші О. Духновича, мовляв, позбавлені «найменшої літературної вартості» [9, с. 123–124]. Таке безапеляційне твердження спірне, хоч автору важко дорікнути в необ'єктивності або упередженості. Його докази аргументовані, впливають з ідейних та естетичних вимог до поезії.

Викликають застереження критерії, якими керувався І. Созанський у відборі поезій О. Духновича для свого літературознавчого аналізу. Так він підбирає кілька творів поета, де той висловлює свої симпатії до

Росії («Сирота в заточенні», «Поздравление русинов на год 1850», «Ода на триумф Николая царя России», «Стихи на взятие Варны» тощо) і кидає докір О. Духновичу за москвофільство, бо, бачте, він вважав себе сином того народу, що поселився над Волгою чи Невою, хоч і співав: «Я світ узрів под Бескидом». Про загальновідомий вірш поета «Вручання», і взагалі про патріотизм О. Духновича І. Созанський також висловлюється досить скептично: «Справжнього патріотизму у віршах Духновича немає» [9, с. 139–140]. Вочевидь, І. Созанський не збагнув, що в період посилення денационалізаторської політики уряду Австро-Угорщини в галузі культури та освіти кращі патріотичні поезії О. Духновича і «зокрема, його Вручання» (Я русин бил, есмь і буду) відіграли велику роль у піднятті патріотичного духу поетових земляків, у глибшому розумінні національної приналежності до великого «руського племені», себто українського народу. До того ж О. Духнович співав гімн не тільки російському народові, але й своїм найближчим сусідам – галичанам хоч би у віршеві «Голос радості», про якого І. Созанський також негативно думки.

Як слушно зауважують духновичознавці, за москвофільством, панславізмом і навіть австрославізмом (О. Духнович був заплутаний у політичні доктрини) І. Созанський не побачив живої душі письменника, не зумів чи не побажав відмежувати позитивного від негативного в його поезії, яка займає своєрідне місце в літературному русі на Закарпатті середини ХІХ ст. [2, с. 14].

До Першої світової війни найбільш вагомі висловлювання про О. Духновича і взагалі про закарпатоукраїнське літературне і культурне життя знаходимо у працях І. Франка, М. Драгоманова та В. Гнатюка. До оцінки літературних та суспільно-політичних явищ вони підходили з принципових, народно-демократичних та наукових позицій, різко відмежовуючи позитивне від негативного, того, що віджило свій вік.

Класик української літератури І. Франко не зачисляв О. Духновича до москвофільської течії, представники якої зневажали національні особливості українського народу і прославляли «могутню» Росію, на яку покладались великі надії на звільнення з-під чужоземного панування. Він виділяв О. Духновича окремо, даючи в статті «Стара Русь» стислу, але в усіх відношеннях вірну оцінку його багатогранної діяльності. Маються на увазі відомі слова про те, що О. Духнович був «чоловік без сумніву доброї волі і не малих здібностей», але «невлічимо заплутаний у мовній та політичній доктрині» [14, с. 384]. Напевно, немає

такого дослідника творчості О. Духновича, котрий би не згадував ці слова І. Франка і, як вірно зауважує Ю. Бача, кожен по-своєму [2, с. 16–17].

У монографії «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» [12, с. 157] І. Франко позитивно оцінив літературну і громадську діяльність О. Духновича. Разом із тим І. Франко різко засуджував тих галицьких і закарпатських діячів культури, що відривалися від народного ґрунту, захоплювалися москвофільством і, відбившись від народної мови та реального життя, впадали в літературну мертвечину. Ці докори, вочевидь, стосувалися і тих, проти кого свого часу боролися і О. Духнович, і продовжувачі його справи.

Назагал висновки та узагальнення вченого зі світовим іменем мають важливе методологічне значення для розуміння тогочасної доби та з'ясування місця і ролі літературного та наукового доробку О. Духновича в історії культури України.

Важливо зазначити, що закарпатське «москвофільство», про яке йшлося вище, зародилося разом із галицьким у 30–40-х рр. ХІХ ст. Воно не мало за собою сильних традицій, його ідеологія спиралася на віру в доброго «руського царя», який стане на захист «руського народу» і «руської віри» за Карпатами. «Москвофіли» тягнулися не до російського народу і культури, а до Російської держави і царя. Цю характерну особливість закарпатського «москвофільства» спостерігав М. Драгоманов, відзначивши, що «коли держави українсько-російської нема, а московсько-петербурзька єсть, то архінатурально, що націоналісти угро-руські потягнулися думками до сеї держави. «Націоналізм угро-руський» мусив узяти форми москвофільські власне тому, що він був і єсть «чистим націоналізмом», без примішки соціальної» [5, с. 3].

У книзі «Австро-руські спомини (1867–1877 рр.)» [4] М. Драгоманов правильно наголосив на тому, що закарпатські українці є частиною українського, а не російського народу. Він критично висловився про рівень тогочасної преси, критикував угорських москвофілів, які, на його думку, були клерикальніші, ніж галицькі москвофіли, звернув увагу на важкі соціальні умови населення, на негативні наслідки того, що інтелігенція була відірвана від народу, але діяльність О. Духновича конкретніше не оцінював.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи здобутки дослідження творчості О. Духновича першого етапу, треба визнати, що вони були незначними, підпорядковані здебільшого ідеологічним орієн-

таціям авторів – русофільській, українській і місцевій карпаторуській (остання культурно-національна орієнтація використовувалася в 20-х рр. ХХ ст.). Саме цими ідейними орієнтаціями і вподобаннями зумовлені види методологічного характеру тогочасної історіографії. Заідеологізований, односторонній і прямолінійний підхід до діяльності О. Духновича неминуче тягнув за собою спрощені оцінки, однозначні і безапеляційні висновки, якими багата література про О. Духновича. Виняток становлять лише виражені оцінки М. Драгоманова, І. Франка, І. Сільвая.

Є підстави стверджувати, що, попри фактографічну і бібліографічну вартість, більшість публікацій того часу не відповідали критеріям наукового дослідження. Кожен автор бачив і брав від О. Духновича те, що узгоджувалося з його ідеологічними вподобаннями. І заради справедливості зазначимо, що знаходив, оскільки тексти О. Духновича, насамперед поезія і публіцистика, дають багатий матеріал, що можна тлумачити по-різному.

Концепція ж наукового, об'єктивного осягнення спадщини просвітника, передусім педагогічної, спільними зусиллями вчених України і Чехословаччини почала формуватися згодом, із середини 60-х рр. ХХ ст.

Ґрунтовне освоєння спадщини О. Духновича можливе лише за умови об'єднання зусиль представників низки гуманітарних і суспільних дисциплін – педагогів, істориків, філософів, мовознавців, етнологів, психологів, політологів. Тільки критичний конкретно-історичний, психолого-педагогічний, філософський і богословський підхід до доробку просвітника може дати вагомий науковий результат – осягнення в цілісності феномена О. Духновича.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристов Ф. Карпато-русские писатели: Александр Васильевич Духнович: По поводу 125-летия со

дня рождения писателя-народолюбца и 5-летия существования О-ва его имени в Под. Руси / Ф. Аристов. – 3-е изд., доп. – Ужгород, 1929. – 24 с.

2. Бача Ю. Літературний рух на Закарпатті середини ХІХ ст. / Ю. Бача. – Пряшів: Словацьке пед.тов. відділ укр. л-ри, 1961. – 276 с.

3. Деволан Г. Угорська Русь. Исторический очерк / Г. Деволан. – М., 1878. – 127 с.

4. Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877 рр.) / М. Драгоманов // Літературно-публіцистичні праці. – Том 2. – Київ: Наук. думка, 1970. – С. 276–277.

5. Драгоманов М. В справі Угорської Русі: по-смертний голос М. Драгоманова / М. Драгоманов / видав. М. Павлик. – Львів: Друк. В. Манецкого, 1895. – 15 с.

6. Духнович А. Забавки Алезандра Духновича Каноника Пряшевского 1848 / А. Духнович. – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. АН. УРСР. – Відділ рукописів. – НД № 176. – 289 с.

7. Лукич В. Угорська Русь / В. Лукич // Ватра: Літературний Зборник. – З друкарні А. Мілера сина: Стрий, 1887. – С. 177–206.

8. Метеор У. О современномъ положении русскихъ в Угрии / У. Метеор // Славянскій сборник. СПб.: Издание С.-Петербургском Отделе Славянскаго Благотворительнаго Комитета, 1875. – Т. І. – С. 44–54.

9. Созанський І. Поетична творчість Духновича / І. Созанський // Записки НТШ. Рік ХVІІ. – Т. 86. – Кн. VI. – Львів, 1908. – С. 123–140.

10. Терлецький В. Угорська Русь и возрождение народности между русскими в Венгрии / В. Терлецький. – Киев, 1874. – 52 с.

11. Феерчакъ П. Очеркъ литературного движенія угорскихъ русскихъ / П. Феерчакъ. – Одеса, 1888. – 42 с.

12. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Франко. – Накладом українсько-руської видавничої спілки: Львів, 1910. – 450 с.

13. Франко І. Стара Русь / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – З друкарні НТШ у Львові: Львів, 1906. – Річник IX. – Кн. IX. – Т. XXXV. – С. 382–392.

14. Pypin A., Spasovič V. Historie literature slovanskych / A. Pypin., V. Spasovič // Podle druhého zcela přepracovaného a doplněného vydání z ruštiny přeložil Antonín Kotík. – Praha. – Dil I, 1880. – 391 s.